

Yastan Barışa: Hakikat ve Birlikte Yaşam

Dilan Babat

**Bir Mezar Bulunmadan
Barış Gelir mi?**

Atiye Arıkan

**Barışın Ertesi Günü:
Birlikte Yaşamı Kim Kuracak?**

Hüda Kaya

Savaş, Ölüm ve Yas

Gülizar İpek

**Özgürlüğün Sosyolojisi Mümkün
mü? Kürt Özgürlük
Perspektifinden Toplumu
Yeniden Düşünmek**

Yüksel Mutlu

Aleviler ve Bildiri Meselesi

İÇİNDEKİLER

1

Bir Mezar Bulunmadan Barış Gelir mi?

Dilan Babat

6

Birlikte Yaşamı Kim Kuracak?

Atiye Arıkan

14

Savaş, Ölüm ve Yas

Hüda Kaya

20

Özgürlüğün Sosyolojisi Mümkün mü? Kürt Özgürlük Perspektifinden Toplumu Yeniden Düşünmek

Gülizar İpek

25

Aleviler ve Bildiri Meselesi

Yüksel Mutlu

Bir Mezar Bulunmadan Barış Gelir mi?

Dilan Babat-13 Eylül 2026

Yıllardır meydanlarda çocuklarının fotoğraflarını taşıyan kadınların ellerindeki fotoğraflar, bugüne yöneltilmiş birer sorudur: Bu insanlara ne oldu? Kim aldı, kim sustu, kim sakladı? Neden hâlâ açıklanmıyor?

“İnsan, kaybın kendisini belki de sonsuza dek değiştireceğini kabul ettiğinde yas tutar,” diyor Amerikalı filozof Judith Butler, Kırılgan Hayat kitabında.

Kimi kayıplar insanın hayatından birini eksiltir, kimileri ise hayatı ikiye böler. Artık öncesi ve sonrası vardır. Bir sandalye hep boş kalır, bir tabak sofraya konulacakmış gibi gelir, kalabalığın içinden tanıdık bir yüz çıkacak sanılır. Yıllar geçse de kapının açılma ihtimali zihinden bütünüyle silinmez.

Bir insan yaşamını yitirdiğinde geride kalanlar onun ardından yas tutar. Ölümün ağırlığıyla yaşamaya ve eksilen bir sesin boşluğuna alışmaya çalışır. Bir mezar acıyı ortadan kaldırmaz ancak ölümün gerçekliğine dokunulabilecek bir yer sunar. İnsan gider, toprağa elini sürer, bir çiçek bırakır; konuşur ya da susar.

Ama ya mezar yoksa?

Ya bir insan evinden alınmış ve bir daha dönmemişse; nerede, nasıl ve kimlerin elinde yaşamını yitirdiği bilinmiyorsa? Ya bir annenin elinde çocuğunun son fotoğrafından, bir eşin zihninde yarım kalmış son cümleden, bir kardeşin belleğinde kapının önündeki bekleyiştten başka hiçbir şey kalmamışsa?

O zaman yas, geçmişte yaşanmış bir kaybın ardından gelmez; bugünün içinde sürer. Her telefon sesi, kapı vuruşu ve toplu mezar haberi bekleyişi yeniden başlatır. İnsan sevdiğinin yaşamını yitirdiğini düşünürken suçluluk; yaşadığını düşünürken umut duyabilir. Ne bütünüyle vedalaşabilir ne de beklemekten vazgeçebilir. Mezarı olmayan yasin en ağır yanı budur: Hakikat söylenmediği için acının sonu gelmez.

Mezarı olmayan kişi yalnızca kayıp değildir; onu arayanların zamanı da kaybolur. Bir anne kaç yıldır beklediğini saymayı bırakır. Bir çocuk babasının yüzünü fotoğraftan öğrenerek büyür. Bir eş “öldü” demeye dili varmadığı için cümlelerini yıllarca şimdiki zamanda kurar. Evdeki herkes yaş alırken kayıp kişi son görüldüğü yaşıyla kalır.

Bir mezardan fazlası

Mezar talebi kimi zaman yalnızca kişisel bir acının ifadesi gibi görülür. Oysa kaybedilen bir insanın nereye götürüldüğünü, ona ne yapıldığını ve bedeninin nerede olduğunu sormak, en temel insanlık talebidir. Bir mezar istemek, kaybedilenin varlığının, yaşadıklarının ve ona yapılanların inkâr edilmemesini istemektir.

Çünkü zorla kaybetme yalnızca bir insanı ortadan kaldırmayı amaçlamaz. Ardında iz bırakmamayı, geride kalanları belirsizliğe hapsedmeyi ve topluma korku salmayı da hedefler. Beden gizlendiğinde suçun da görünmez olacağı düşünülür. Aileye “Yaşadığın acının bir adı yok”, topluma ise “Sormayın, aramayın, konuşmayın” mesajı verilir.

Bu nedenle mezar arayışı kaybedilen kişinin varlığını yeniden görünür kılan politik bir ısrardır. Bir annenin yıllarca aynı meydana gelmesi, bir eşin aynı dilekçeyi yeniden vermesi, bir kardeşin her yeni tanıklığın peşinden gitmesi yalnızca aile bağının sonucu değildir. Bu ısrar kaybedenlerin kurmak istediği sessizliğe karşı hakikatin sesidir.

Yıllardır meydanlarda çocuklarının fotoğraflarını taşıyan kadınların ellerindeki fotoğraflar, bugüne yöneltilmiş birer sorudur: Bu insanlara ne oldu? Kim aldı, kim sustu, kim sakladı? Neden hâlâ açıklanmıyor?

Bu sorular yanıtlanmadığında kayıp yalnızca ailenin değil toplumun da yarasına dönüşür. Bir ülkenin yolları, dağları, nehirleri ve mezarlıkları isimsiz ölümlerle doluyken geçmişin kapandığı söylenemez. Üzeri örtülen her suç bugünün içinde yaşamayı sürdürür.

Bir meydanda yıllardır bekleyenler

Galatasaray Meydanı'nda yıllardır taşınan fotoğraflara bakınca bunu daha iyi anlarız. Bazıları solmuş, bazılarının kenarları eskimiştir. Fotoğraflardaki yüzler gençtir; onları taşıyan eller ise yıllar içinde yaşlanmıştır. Karanfiller, mevsimler ve meydanın çevresindeki insanlar değişmiştir. Değişmeyen, kayıp yakınlarının sorduğu sorudur: “Kayıplar nerede?”

Cumartesi Anneleri 27 Mayıs 1995'te Galatasaray Meydanı'na ilk kez çıktıklarında kayıplarının akıbetini öğrenmek, cenazelerine ulaşmak ve sorumluların yargılanmasını istiyordu. Elllerinde yakınlarının fotoğrafları, önlerinde karanfiller vardı. Sessizce oturdular.

O sessizlik yıllar içinde bu ülkenin en uzun ve güçlü cümlelerinden birine dönüştü. Bir anne aynı soruyu yüzlerce kez sormuş, bütün kapıları çalmış ve dilekçelerini vermişti. Geriye fotoğrafı tutmak ve devletin gözlerinin içine bakmak kalmıştı. Cumartesi Anneleri'nin sessizliği sözün tükendiği yer değil; inkâra karşı sözün başka bir biçimiydi.

Galatasaray Meydanı'na gelenler yalnızca yakınlarını değil, bir ülkenin vicdanını da aradı. “Bize bir mezar verin” derken “Bu ülkede hiçbir insan iz bırakmadan yok edilmesin” dediler. Kendi kayıplarını ararken başka insanların kaybedilmemesi için de mücadele ettiler. Bu nedenle meydan yalnızca bir eylem alanı değil; yasın eve kapatılmasına, acının kişisel sayılmasına ve kayıpların unutulmasına karşı kurulan bir yüzleşme yeridir.

Kayıp yakınlarının engellenmesi, meydandan uzaklaştırılması ve adalet taleplerinin duyulmak istenmemesi, mezarsız yasın nasıl sürdürüldüğünü gösterir. Çünkü yalnızca insan değil, onu arayanların sözü de kaybedilmek istenir. Ancak anneler, eşler, kardeşler ve çocuklar bu sessizliği kabul etmedi. Birbirlerinin acısına omuz vererek bekleyişi ortak bir mücadeleye dönüştürdü.

Cumartesi Anneleri'nin bize bıraktığı en güçlü sözlerden biri belki de şudur: İnsan sevdiğini ararken yalnızca geçmişe bakmaz; başka insanların kaybedilmediği bir gelecek de ister.

Yas hakkı neden engellenir?

Yas çoğu zaman özel alana ait bir duygu gibi düşünülür. Oysa kimin yasının tutulabildiği, kimin cenazesine ulaşılabilirdiği ve kimin mezarına isim yazılabildiği politiktir. Bazı ölümler için törenler düzenlenirken bazı ailelerin cenazelerine ulaşmak için yıllarca mücadele etmek zorunda kalması tesadüf değildir. Bazı mezarların korunup bazılarının tahrip edilmesi de öyle.

Yasın engellenmesi bir topluma kaybını açıkça ifade etme hakkının tanınmamasıdır. Acının görünür olmasından korkulur; çünkü görünür olan acı soru sorar. Soru sorumluluğu gündeme getirir; sorumluluk ise yüzleşmenin kapısını aralar.

Bu yüzden mezarsız bırakılan yalnızca ölü değildir. Geride kalanların yaşamı da askıya alınır. Aileler kayıplarını ararken çevrelerine, kurumlara ve bazen kendi çocuklarına neden hâlâ beklediklerini anlatmak zorunda kalır. Yıllar geçtikçe acı azalmaz, yalnızca biçim değiştirir. İlk günün telaşı yerini uzun bir sessizliğe bırakır. O sessizliğin altında ise aynı soru kalır: Nerede?

Barış silahların susmasından ibaret değil

Barış çoğu zaman çatışmaların sona ermesi, silahların susması ya da taraflar arasında anlaşmaya varılması üzerinden konuşulur. Silahların susması ve yeni ölümlerin önüne geçilmesi yaşamsaldır. Ancak çatışmanın durması toplumun barıştığı anlamına gelmez. Akıbeti açıklanmamış kayıplar, açılmamış toplu mezarlar, ailelerine teslim edilmemiş cenazeler ve adı konulmamış suçlar varsa sessizlik barış değildir. Bazen sessizlik yalnızca acının bastırılmış hâlidir. Konuşulmayan geçmiş ortadan kalkmaz; kuşaktan kuşağa aktarılan güvensizlik, korku ve öfke olarak yaşamayı sürdürür.

Bir anne oğlunun mezarını bilmeden, bir çocuk babasının başına ne geldiğini öğrenmeden, bir toplum kaybedilen insanların hesabını sormadan “barıştık” diyebilir mi?

Barış yalnızca yaşayanların birbirine el uzatması değil, ölümlerin ve kayıpların hakkını gözetken yeni bir hayat kurmaktır. “Geçmiş geride bırakalım” demekle kalıcı barış kurulamaz. Çünkü geçmiş herkes için geride kalmamıştır. Kimi hâlâ çocuğunun kemiklerini arıyor, kimi bir toplu mezarın açılmasını bekliyor, kimi yakınına götürülenlerin adını bildiği hâlde ifade verebileceği güvenli bir kapı bulamıyor. Böyle bir yerde geçmişten vazgeçme çağrısı hakikatten vazgeçme çağrısına dönüşür.

Bir mezarın bulunması bu nedenle barış açısından önemli bir adımdır. Aile sevdiğini toprağa verebilir; toplum kaybın gerçekliğini kabul eder; sorumluların belirlenmesi için somut bir yol açılır. Mezar taşı bazen bir ülkenin inkârdan hakikate attığı ilk adımdır.

Kayıp yakınları için hakikat resmî bir dosyadaki birkaç satır değil, “Nerede?” sorusunun yanıtıdır. Adalet ise yıllar sonra verilen soyut bir söz değil; kaybın adının açıkça söylenmesi, sorumluların korunmaması ve bir mezarın başında vedalaşabilme hakkıdır. Barış insanın hayatına değdiği ölçüde gerçek olur.

Bir mezar taşı kadar somut bir barış

Gerçek barış büyük salonlarda kurulan cümlelerden önce yıllardır kapalı tutulan bir arşivin açılmasıyla başlayabilir. Bir savcının aileyi gerçekten dinlemesiyle, bir tanığın korkmadan konuşabilmesiyle, bir toplu mezarın usulüne uygun açılmasıyla, kemiklerin bir anneye teslim edilmesiyle... Ardından bir mezar taşı dikilir; üzerine bir isim, doğum tarihi ve biliniyorsa ölüm tarihi yazılır.

O taş kaybedileni geri getirmez. Hiçbir adalet kararı geçen yılları aileye iade edemez. Ancak belirsizliğin hükmünü kırar; inkârın karşısına bir isim, bir tarih ve bir yaşam koyar.

Mezarı olmayan yasin barışla ilişkisi burada kurulur. Barış geride kalanlardan unutmalarını istemek değil; artık aramak zorunda kalmayacakları bir ülke yaratmaktır. Annelerin meydanlarda çocuklarının fotoğraflarıyla yaşlanmadığı, ailelerin bir avuç kemiğe ulaşmak için ömür tüketmediği, hiçbir iktidarın ölüyü cezalandırmayı sürdüremediği bir ülke...

Yüzleşme geçmişe saplanıp kalmak değil; geçmişin bugünü yönetmesine son vermektir. Hakikat toplumu bölmez; var olan yarığın üzerindeki örtüyü kaldırır. O yarığı kapatmanın yolu önce ne kadar derin olduğunu görmektir.

Bir mezar bazen yalnızca mezar değildir. Bir annenin bekleyişinin sona erdiği, bir toplumun inkârdan vazgeçtiği ve barışın ilk kez toprağa bastığı yerdir.

Birlikte Yaşamı Kim Kuracak?

Atiye Arıkan-13 Eylül 2026

Haya Kaabneh, Sisters in Embroidery (Nakıştaki Kız Kardeşler).

Mücadele karşı koymanın yanına birlikte kurmanın sorumluluğunu da eklemek anlamında yeniden tarif edilmeyi bekliyor. Buradan yola çıkarak birbirimizi yalnızca tahammül edilmesi gereken farklılıklar olarak mı görüyoruz, yoksa ortak hayatın eşit sahipleri olarak mı düşünüyoruz? Bu hukuken cevaplanabilecek bir soru değil, fakat vereceğimiz cevap geleceğin niteliğini belirleyecek

“Barış ihtimali ortaya çıktığında toplum kendisini nasıl yeniden kurar?” sorusu düşünmeye davet ediyor bir süredir. Düşünmeye başlayınca da eşik ile hayat arasındaki mesafemiz görünür oluyor. Onca zamandır “Çatışma ne zaman bitecek?” eşliğinde yaşarken şimdi ise “Çatışma sona erdikten sonra ne yapacağız?” sorusuna cevap arıyoruz. Çatışmasızlığı yaşıyor, bazılarımıza göre de barışın ertesini konuşuyoruz. Savaşın bir yanıla hafızamıza, mahallelerimize, korkularımıza, birbirimiz hakkında öğrendiğimiz hikâyelere, dilimize kadar sızarak ilerlemiş olmasından barışın gelmesini istemek ile barış içinde yaşamayı sürdürebilmenin aynı şey olmadığını deneyimliyoruz. Dolayısıyla silahın ortadan kalkmasıyla onun ürettiği ilişki biçimlerinin bir gecede ortadan kalkamayacak kadar derine yerleşmiş olduğunu da görebiliyoruz.

Şüphesiz ki bir savaş hâlinin bitmesi için silahların bırakılması başlangıç olabilir, fakat barış hâlinin başlayabilmesi için birbirimiz hakkında öğrendiğimiz korkuları da geride bırakmamız gerekecek. Burada ince bir ayrım var. Elbette hakların güvenceye alınması ve hukuk zorunlu; ifade özgürlüğü, siyasal katılım, yerel demokrasi, dil, eşit yurttaşlık ve yargı

güvencesi gerekli. Ama son haftalarda başlayan kolektif yas süreçleriyle birlikte başka bir şey daha görünür oldu: kanun ya da yasal düzenlemenin topluma birlikte yaşamayı öğretebilmesinin mümkün olamayacağı. Bunun için insanın insanı tanınması, başkasının acısını kendisine yabancı bir hikâye olarak görmekten vazgeçmesi gerekiyor. Belki de bu nedenle yas yalnızca kaybettiğimiz insanlarla kurduğumuz kişisel bir ilişki olmanın ötesinde kimin acısının kamusal alanda tanınabilir olduğunu gösteren siyasal bir eşik aynı zamanda.

Barışma hâlinin salt gelecekte yaşayacağımız bir rejim olmayacağını, bugünden kurmaya başladığımız bir ilişki biçimi olduğunu görebilmemiz, konuşabilmemiz gerekiyor. Bunun için gerekli olan tanıma ve yüzleşme aşamalarını nasıl öreceğimiz ise mühim bir soru. “Barıştan ne istiyoruz?” sorusu üzerine ortak bir düşünce kurmamız gerektiği gün be gün daha da anlamlı. Coğrafyanın kanıksanan gerçekliği biz sakinlerini olağan dışı çatışma hâllerini yaşamaya alıştırmışken çatışmasız ve bir arada yaşamının formlarının acemisi olduğumuzu bilerek ve birlikte düşünmeliyiz.

Barışmak ara bir alan mı yaratıyor?

Mücadelenin anlamının değişmesi mücadele döneminin kapanması anlamına gelmeyecek elbet. Anlam arayışı artık “Neyi inşa ediyoruz?” sorusuna evriliyor. Mücadele karşı koymanın yanına birlikte kurmanın sorumluluğunu da eklemek anlamında yeniden tarif edilmeyi bekliyor. Buradan yola çıkarak birbirimizi yalnızca tahammül edilmesi gereken farklılıklar olarak mı görüyoruz, yoksa ortak hayatın eşit sahipleri olarak mı düşünüyoruz? Bu hukuken cevaplanabilecek bir soru değil, fakat vereceğimiz cevap geleceğin niteliğini belirleyecek.

Barışı, silahsızlanma ve yasalar başlatabilir olsa da niyetler ve yaklaşımlar taşıyacak. Romantik anlamıyla bir iyi niyetten söz etmiyorum; tam tersine, bahsettiğim siyasal, ortak bir irade. Birlikte yaşamı değiştirmeye razı olmanın niyeti, yani birlikte yaşayabilmek için kendi yerleşik ilişki biçimlerimizi de değiştirmeye razı olma iradesi. Sürecin başlangıcından bu yana barışı gelmesi beklenen bir gün gibi konuşuyoruz. Silahların sustuğu, yakınlarımızın evlerine döndüğü, cezaevlerinin kapılarının açıldığı, siyasetin yeniden mümkün olduğu bir gün. O günün nasıl geleceğini, mümkün olup olmadığını tartışıyoruz. Şimdi ise başka bir eşığe yaklaşmış durumdayız. O gün geldiğinde ne yapacağız? Hukuki eşik aşıldıktan sonra onu demokratik bir yaşama dönüştürecek toplumsal kuvvet nedir?

Buna şimdilik barışın toplumsal emeği diyelim. Hafızayı taşımak da emektir, birbirimizin yasına yer açmak ve birlikte yaşayabilmenin yollarını aramak da emektir. Yani bizi bekleyen barış günleri aslında bizim kurmamızı bekleyen günlerdir.

Bir yasa, bir mücadele ve birlikte yaşama iradesi üzerine

Deneyimler bir çatışmayı sona erdirmekle bir hayatı yeniden kurmanın aynı şey olmadığını ısrarla söylüyor bize. Bir yasa çıkarılması, silahların bırakılması, insanların hukuki statülerine ilişkin düzenlemeler yapılması, siyasetin önündeki ayrımcı ve sınırlayıcı kimi engellerin kaldırılması; her biri çok önemli ve biricik. Bazı tarihsel eşikler de böylelikle aşılabacaktır elbet. Nitekim uzun zamandır tartışılan ve kamuoyunda “çerçeve yasa” olarak anılan Millî Dayanışma ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun’un ağustos ayında Meclis’te kabul edilmesi de meselenin artık yalnızca temenniler üzerinden konuşulmadığını kısmen de olsa gösteren bir girizgâh.

Fakat yasa ne kadar gerekli olursa olsun, ertesi sabah insanlar yine aynı şehirlerde uyanacaklar ve aynı sokaklardan geçerek çocuklarını aynı okullara gönderecek, aynı devlet dairelerinin kapısını çalacak, birbirinin dilini işitecek, birbirinin hikâyesiyle karşılaşacaklar. Yani geçmiş kaybolmayacak. Mezarlıklarımız orada durmaya, kayıplarımızın fotoğrafları evlerimizin duvarlarında asılı kalmaya, dost elinin sıcaklığı gibi emektarlarımızın hikâyeleri taşınan birer hafıza olmaya devam edecek. Bir halkın uzun yıllar boyunca kendi kimliğiyle kurduğu savunmacı ilişkinin, başka bir toplum kesiminin yıllarca öğrendiği korkuların ve devletin hafızasına yerleşmiş güvenlik aklının ise bir gecede ortadan kalkmasını bekleyemeyiz. Belki de bu nedenle bugün önümüzde duran soru giderek zorlaşıyor ve “Barış geldiğinde biz kim olacağız?” sualinde karşılık buluyor.

Bir yasadan daha uzun bir yol

Çerçeve yasa üzerine yapılan tartışmaların büyük bölümü doğal olarak hukuki düzenlemeler üzerinde yoğunlaşıyor. Kimlerin hangi hükümlerden yararlanacağı, geri dönüşlerin nasıl gerçekleşeceği, cezai ve idari statülerin ne olacağı, hangi kurumun hangi yetkiyi kullanacağı konuşuluyor. Bunların konuşulması gerektiği aşikâr. Savaşın hukukunu yıllarca adım adım ve ayrıntılarıyla kurmuş bir devletin barışın hukukunu belirsizliklere bırakamayacağı da bırakmak istemeyeceği de açık.

Ama bütün dikkatimizi bu teknik alana verdiğimizde başka bir şeyi kaybetme tehlikesi var: Konuşulan yasanın barışın kendisi olmadığını. Hukukun değişmiş olması son derece değerli olsa da yeterli gelmiyor. Hukuki alan böylelikle bir kapıyı açabilir ve hayatlarımıza

değen engelleri bir zaman zarfında kaldırabilir. Bununla birlikte siyasi alanı da genişletebilir ve farklı coğrafyaların benzer deneyim örneklerinde olduğu gibi örgütlenmenin önündeki baskıyı kaldırabilir ve geçmişin adaletsizlikleriyle hesaplaşmaya imkân verecek mekanizmalar da kurabilir. Fakat o kapıdan nasıl geçileceğini tek başına hukuk belirleyemez.

Çünkü birlikte yaşama hâlinin nihayetinde mevzuata yazılabilecek bir fiil olmadığını, bir toplumun yalnızca birbirini öldürmediği için barış içinde sayılamayacağını bilecek kadar ortak bir deneyimimiz var. Keza insanların birbirinden korkmadığı, kimliğini saklamak zorunda kalmadığı, kendi diliyle var olabildiği, yasını başkasına açıklamak zorunda olmadığı, siyasal sözünü söylerken devletin cezasını hesaplamadığı ve nice insanca hâlleri içeren bir hayat kurulmadıkça çatışmanın biçim değiştirebileceğini ve onun tortularının toplum içerisinde yaşamaya devam edeceğini bilecek deneyimimiz olduğu gibi.

Yakın tarihli bir yazıda Kürt siyasal hareketindeki dönüşümü “davanın saflığı” ile “siyasetin gerçekliği” arasındaki gerilim üzerinden tartışan önemli bir soruya denk geldim. Bir siyasal hareket tarih değişirken neye sadık kalmalıdır? Belirli araçlara ve biçimlere mi, yoksa o araçların ortaya çıkmasını sağlayan özgürleşme amacına mı?(1) Bu soru yalnızca Kürt siyaseti için değil, barışın kendisi için de düşünülebilir.

Çünkü mücadele bazen kendisini en çok kullandığı araçlarla özdeşleştirir. Uzun yıllar boyunca direnmek belirli davranışların, sözcüklerin, kurumların, sembollerin etrafında şekillendi. Bu anlaşılır elbet. Zor zamanlar insanlara yalnızca siyasal programlar değil, güçlü aidiyetler ve hafızalar da verdi. Fakat siyaset tam da koşullar değiştiğinde başka bir maharet istiyor: Bir gün, karşı koymanın yanına kurmanın sorumluluğu eklendiğinde bunun mücadeleden vazgeçmek değil, belki de mücadelenin en zor evresi olacağını unutmamak.

Öyle ki yıllarca neye karşı olduğumuzu söylemek ve haksızlığı tanımlamak, neyi kurmak istediğimizi tarif etmekten ve hak ettiğimiz hayatların kurumlarını üretmekten bir biçimiyle daha doğrudan anlatılabilen bir hâldeydi. Bundandır ki devletin inkârına karşı çıkmak başka, inkârın olmadığı bir gelecekte bir toplumun nasıl yaşayacağını kurmak ise bambaşka. Kayyıma karşı çıkmak başka, yerel demokrasinin gündelik hayatın içerisinde nasıl işleyeceğini kurmak bambaşka. Bir dilin yasaklanmasına karşı mücadele etmek başka, o dili diğer dillerle eşit ve canlı biçimde kamusal hayatın parçası hâline getirmek

bambaşka. Dolayısıyla da “Neye karşıyız?” sorusunun etrafında örgütlenmek, neyi birlikte kuracağımızın kerterizini belirlemekten bambaşka. Belki bu nedenle barış mücadelenin sonu değil de mücadele fikrinin yeniden tarif edildiği bir eşik olacak ve de olmalı.

Diğer yanıyla da karşı koymanın yerini bütünüyle uzlaşmanın aldığı bir siyaset de düşünemeyiz. Gerçek bir barış da çatışmasız, itirazsız, pürüzsüz bir toplum vaat etmeyecektir. Burada tartışılan siyasal çatışmayı ortadan kaldırmak değil de çatışmanın dilini, araçlarını ve mecrasını dönüştürebilmektir. Chantal Mouffe kurduğu ayrımlarda başka bir düşünme imkânı açarak demokratik siyasetin meselesini farklılıkların ve çatışmaların ortadan kaldırılmasından ziyade birbirini yok etmeye yönelen düşmanlık ilişkisinin, birbirinin siyasal meşruiyetini tanıyan hasımlar arasındaki mücadeleye dönüştürülebilmesi olduğunu belirtir.(2) Birbirimizi ortadan kaldırmadan mücadele edebilmenin düzenini kurmak, belki demokratik hayat dediğimiz şeyin en sade tanımıdır. Bu nedenle silahın yerini siyasetin alması yalnızca yıllardır olageldiği gibi insanların dağa çıkmaması ve silahlanmaması anlamına gelmeyecek, siyasetin gerçekten mümkün hâle gelmesi biçiminde kendisini gösterecektir. İnsanların konuştuğu için cezalandırılmadığı, örgütlendiği için kriminalize edilmediği, seçtiği temsilcinin yerine sürekli devlet iradesinin konulmadığı bir alan ihtimalinde. Zira barış karşılıklılık ister ve bir tarafın mücadele araçlarını dönüştürdüğü hâle karşılık diğer tarafın eski yönetme biçimini aynen koruduğu bir denklemin sürdürülebilir bir barış üretemeyeceği de çok açık.

Barışın toplumsal emeği

Meseleyi devlete bıraktığımız anda başka bir eksiklik hâlinin boy göstereceği hemen hemen herkesin ortak kanaati. Bazen tartışmanın tamamını, barışı devletin yapacağına dair yönlendirilmiş bir kanaat kaplıyor. Devlet anlaşıyor, Meclis yasa çıkaracak, siyasetçiler el sıkışacak, sonra toplum bu yeni duruma uyum sağlayacak gibi. Oysa dünyadaki uzun soluklu çatışma ve çözüm deneyimlerinin önemli bir kısmı başka bir şey söylüyor. Anlaşma yapmak ile barışmak arasında uzun bir mesafe olduğunu ve bu yolu katetmenin meşakkatli olduğunu. Bu nedenle barışı varılacak bir sonuçtan ziyade ilişkilerin dönüştüğü uzun soluklu bir süreç olarak düşünmek ve barışın sürdürülebilirliğinin mutabakatın toplumun farklı katmanlarında nasıl ilişkiler, kurumlar ve yeni karşılaşma biçimleri üretebildiğiyle ilgili olduğunu, bu yeni ilişkiler ağıyla yaşayacağını unutmamak gerekir.

Bunu biraz daha sade söylemek mümkün: Barışın da emeği vardır. Üstelik bu emek büyük siyasal fotoğraflarda görünmez. Onun yerine annelerin çocuklarına başka bir halkı düşman olarak öğretmemesi gibi bir yalınlıkta, kendi haklılık hikâyesinde karşısındakinin acısına da yer açabilmesinde, yıllardır yan yana yaşayan insanların birbirinin diline merakla yaklaşmasında kök salabilir. Roger Mac Ginty'nin “gündelik barış” dediği alan da biraz burasıdır: derinden bölünmüş toplumlarda insanların hayatı birlikte sürdürebilmek için geliştirdiği, büyük barış mimarilerinin çoğu zaman göremediği gündelik pratikler.(3) Bunlar tek başına yapısal adaletsizlikleri ortadan kaldırmaz elbet, fakat tepeden kurulan barışın aşağıdaki hayata temas edebilmesi için vazgeçilmez bir toplumsal zemin yaratırlar. Barış biraz da bu görünmeyen işlerin toplamı olacak. Büyük siyasi alanların yanında ve belki izdüşümünde küçük meseleler gibi görünebilirler, lakin toplum dediğimiz şey tam olarak bunlardan oluşuyor. Bir barış sürecinin başarısını yalnızca üst düzey anlaşmalarda değil, insanların gündelik hayatlarında hissettikleri dönüşümde aramak bu nedenle önemlidir. Barışın kalıcılığı biraz da hayatın taşlarını kimin döşediğiyle ilgilidir.

Geçmiş ne olacak? Geçmişle ne yapacağız?

“Yeni bir sayfa açmak” sözü siyaset dilinde sık kullanılıyor. Fakat hiçbir toplum geçmişinin sayfasını çevirerek ondan bütünüyle kurtulabilmiş değil. Hele geride faili meçhuller, zorla kaybedilenler, yakılan köyler, sürgünler, cezaevleri, yasaklar, çatışmalarda yaşamını yitiren binlerce insan ve kuşaklar boyunca aktarılmış büyük bir hafıza varsa. Elizabeth Jelin “hafızanın emeği” üzerinden ele alarak geçmişin geride duran ve gerektiğinde açılıp bakılacak kapalı bir arşiv olmadığını belirtir. Geçmiş bir yanıyla bugün kimin konuşabildiği, tanındığı, kamusal alanda hangi anlatının yer bulduğu üzerinde süren siyasal bir mücadele alanıdır. Bu nedenle barışın toplumsal emeğinin belki de en zor kısmı hafızayla kurulacak ilişkinin kendisidir.(4)

Örneğin, “Hangi ölünün ardından kamusal olarak yas tutulmasına izin veriliyor?” Çünkü bir insanın ölümünün yas tutulabilir kabul edilmesi, onun yaşamının da toplumsal olarak değer taşıdığının kabul edilmesi anlamına geliyor. Bazı hayatların kaybı kamusal bir kayıp olarak tanınırken bazılarının yasının siyasal olarak şüpheli, sakıncalı ya da gayrimeşru sayılması yalnızca ölümler arasında değil, yaşayanlar arasında da bir değer hiyerarşisi üretiyor.(5) Toplum kimi ölümlerinin adını yüksek sesle söyleyebiliyorken kimilerinin yasını ise ancak evlerin içinde ve sessizce tutabiliyorsa henüz ortak bir kamusal alan kuramadığımız anlamına gelir. Birlikte yaşamak aynı geçmiş anlatısında birleşmek anlamına gelmeyecek. Demokratik müstereklik daha zor bir şey talep ediyor: bizim kayıplarımızın da yasının tutulabilir olduğunu, onların ardından ağlayanların acısının

kamusal alanda bulunma hakkına sahip olduğunu kabul edebilmeyi. Ya da tersinden bir okumayla yalnızca kendi kayıplarımızın yas tutulabilirliğini savunmanın eksik kalacağını ve bize ait olmayan bir kaybın da kamusal yasinin meşruiyetini kabul edebilmeyi. Zira barışmanın ilk müştereklerinden biri kurulan taziyelerle beraber yasin meşruiyetini karşılıklı olarak tanımak şeklinde vücut bulmaya başladı.

Biliyoruz ki anma hakkı geçmişe saplanıp kalmak anlamına gelmiyor; aslında eşit bir kamusal alan talebinin parçası. Yasin bastırılması ise kaybın etrafında ikinci bir sessizlik üretecektir ve bir arada yaşama dirayetinden uzaklaştıracaktır bizleri. Bir mezarın başına gidebilmek, kaybettiğimiz bir insanın adını söyleyebilmek, fotoğrafını taşıyabilmek ve taziyesini kurabilmek, anısını kamusal kolektif hafızanın parçası hâline getirebilmek sadece kişisel yasin ifade edilişi olarak görülmemeli. Aynı zamanda yaşanmış ve sonlanmış olan bu kıymetli hayatların toplumsal olarak tanınmaya değer olduğunu deme biçimleri olduğunu anlamalı.

Barış unutmak olmadığı kadar, yalnızca hatırlamak da olamaz elbet. Nasıl hatırlayacağımız sorusu daha zahmetli ve hayati. Geçmiş bir sonraki çatışmanın mühimmatı hâline getiren bir hafızayla mı yaşayacağız, yoksa hakikatin bilinmesini yeni bir ortak hayatın koşulu hâline getirebilecek miyiz? İnsanların acılarını tanımadan onlardan geleceğe bakmalarını istemek, barışı bir tür sessizlik sözleşmesine dönüştürebilir. Fakat öte yandan geçmişin bütün hesaplarının kapanmasını barışın ön koşulu hâline getirdiğimizde de hiçbir toplum o eşiği kolaylıkla geçemeyebilir.

Dünyadaki geçiş dönemi adaleti deneyimlerinin bize bıraktığı zor derslerden biri burada ortaya çıkıyor. Hakikat, adalet, onarım ve birlikte yaşam arasında kusursuz denklemler olmadığı. Barışma hâli biraz da kusursuz olmayan koşullarda adil olanı arayabilme mahareti. Fakat bu, adaletin ertelenmesi ya da hakikatin pazarlığa açılması anlamına gelmiyor. Aksine, kusursuz olmayan koşullarda dahi hakikat, hesap verebilirlik, onarım ve tekrar etmeme arasında güvenilir bir kamusal süreç kurabilme mahareti gerekiyor. Geçiş dönemi adaleti çalışan Pablo de Greiff'in yaklaşımında da bu mekanizmaların birbirinden bağımsız tercihler gibi değil, mağdurların tanınması, yurttaşlar arasında güvenin yeniden kurulması ve ihlallerin tekrarının önlenmesi yönünde birbirini tamamlayan süreçler olarak düşünülmesi önem taşır.(6) Çünkü bu deneyimlerde tekrar etmeme güvenceleri geçiş dönemi adaletinin ayrı ve geleceğe bakan sütunlarından biri olarak gelişmiş durumda.

Şüphesiz ki hiçbir barış taraflardan birinin geçmişe dair bütün anlatısını diğerine kabul ettirmesiyle kurulamaz. Ama hiçbir gerçek barış da geçmişini unutmamak diyerek kurulamaz. İkisinin arasında meşakkatli ve rahatsız edici, fakat demokratik bir toplum bakımından vazgeçilemez bir alan var. Belki demokratik olgunluk dediğimiz şey de biraz orada başlayacak. Kendi haklılık hikâyemizi bütünüyle terk etmeden başkasının hikâyesini duyabilmemizle. Unutmamak gerekir barışın ertesi gününü müzakere masası kadar birbirinin acısının kamusal yaşamda yer almasına razı olan insanlar kuracak. Barışın toplumsal emeği biraz da budur.

Son Not:

[1] Rıdvan Uysal, “Davanın Saflığı, Siyasetin Gerçekliği: Kürtlerin Özneleşmesi, Değişimin Siyaseti ve ‘İhanet’in Kolaylığı,” *Pusulâ*, 22 Ağustos 2026.

[2] Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox* (London: Verso, 2000), 102–103.

[3] Roger Mac Ginty, “Everyday Peace: Bottom-up and Local Agency in Conflict-Affected Societies,” *Security Dialogue* 45, no. 6 (2014): 548–564.

[4] Elizabeth Jelin, *State Repression and the Labors of Memory*, çev. Judy Rein ve Marcial Godoy-Anativia (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003). Political Struggles for Memory,” 26–45.

[5] Judith Butler, *Frames of War: When Is Life Grievable?* (London/New York: Verso, 2009), özellikle “Introduction: Precarious Life, Grievable Life.”

[6] Pablo de Greiff, “Report of the Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence,” *UN Human Rights Council*, A/HRC/21/46 (2012).

Savaş, Ölüm ve Yas

Hüda Kaya-13 Eylül 2026

Barış dönemlerinde en kolay söylenen cümlelerden biri “Geçmiş geride bırakalım”dır. Oysa geçmiş emirle geride bırakılamaz. İnsanlara “Unutun, affedin, artık konuşmayın” demek barış üretmez; yalnızca sessizlik üretir. Sessizlik bazen huzurun değil, korkunun düzenidir

Bir savaş bittiğinde ölenler geri dönmez, fakat savaşın, insanın ve toplumun içinde sürüp sürmeyeceğine yaşayanlar karar verir.

Silahların susması bu yüzden barışın kendisi değil, eşigidir. Gerçek barış ölümle ve kayıplarla nasıl yüzleştığımız, kimin acısını gördüğümüz, kimin yasını tanıdığımız ve hangi ölümleri sessizliğe mahkûm ettiğimizle ilgilidir. Geleceğe ilişkin bir siyasi mutabakat kadar, geçmişle kurulacak ahlaki ve hukuki bir ilişkidir.

Her savaş geride yalnızca ölümler bırakmaz. Yarım kalmış hayatlar, bulunamayan insanlar, açılmayan kapılar, dağılan evler, bir gecede büyümek zorunda kalan çocuklar ve yasını yaşayamamış toplumlar bırakır. Ölenle birlikte yaşanabilecek bir gelecek de ortadan kalkar. Bir ihtimal, bir hatıra, bir ilişki ağı, küçük bir dünya yok olur.

Bu nedenle barışı konuşurken yalnızca yarını konuşamayız. Geçmişin acıları hakikatle, adaletle ve vicdanla ele alınmadığında yok olmaz. Biçim değiştirir; suskunluk, öfke, güvensizlik ve korku olarak kuşaktan kuşağa taşınır. Konuşulmayan kayıp kapanmış bir yara değildir. Yalnızca üzeri örtülmüş bir yaradır.

Ölümün sayıya dönüşmesi

Modern insan ölümü her gün ekranlardan izliyor. On kişi, yüz kişi, bin kişi... Sayı felaketin büyüklüğünü gösterir; fakat kaybın hakikatini göstermez. Çünkü her sayının ardında adı, yüzü, sesi ve bekleyeni olan bir insan vardır. İstatistik toplar; yas ise tekilleştirir.

Savaşın sürdürülebilmesi için karşıdakinin insanlığı önce görünmez hâle getirilir. İnsanlar “bizden olanlar” ve “olmayanlar”, “yas tutulacaklar” ve “unutulacaklar” diye ayrılır. Kendi ölümünün adı ve hikâyesi vardır; ötekinin ölümü ise çoğu zaman bir rakama, bir etikete, hatta hak edilmiş sayılan bir sonuca indirgenir.

Bu yüzden savaş yalnızca askerî bir düzen değildir; aynı zamanda bir dil düzenidir. Savaş çoğu kez silahtan önce kelimeye başlar. İnsanların adları silinir, kimlikleri tek bir sığara sıkıştırılır, hayatları değersizleştirilir. “Zaten onlardandı” cümlesi, öldürmenin ahlaki ağırlığını azaltmak için kurulur. Bir insanı öldürmek kolaylaştırılacaksa önce onun insanlığı tartışmalı hâle getirilir.

Ama hiçbir çatışma da bir sabah sebepsiz yere başlamaz. Kimliğin inkârı, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, eşitsizlik, yoksulluk, yerinden edilme, kaynak ve iktidar mücadeleleri, güvenlik korkuları ve çözülme tarihsel meseleler şiddetin zeminini hazırlar. Önce insanlar birbirini dinlemekten vazgeçer. Sonra birbirlerinin acısına inanmaz. En sonunda birbirlerinin varlığını tehdit saymaya başlar.

Savaşın nedenlerini anlamak, şiddeti mazur görmek değildir. Anlamakla haklı çıkarmak aynı şey değildir. Kök nedenleri konuşmak yeni ölümleri önlemek için zorunludur. Çünkü sebebi konuşulmayan çatışma sona ermez; yalnızca ertelenir.

Yasın siyaseti

Yas en mahrem duygularımızdan biridir; fakat hiçbir zaman yalnızca kişisel değildir. Oysa yasın aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir yönü vardır. Toplumlar kimin ardından açıkça ağlanabileceğine, kimin ölümünün kamusal alanda görüleceğine, hangi ismin bir meydana verileceğine ve hangi acının kapalı perdelerin arkasında kalacağına karar verir.

Bazı ölümler törenlerle, marşlarla ve anıtlarla hatırlanır. Bazıları ise sessiz evlerde, fısıltıyla anılır. Bazı annelerin gözyaşı bütün ülkeye gösterilir; bazı anneler çocuklarının adını söylemekten çekinir. Böylece ölümler arasında değilmiş gibi görünen, gerçekte yaşayanların kurduğu bir hiyerarşi doğar.

Hiçbir annenin gözyaşı çocuğunun kimliğine göre daha az değerli değildir. Fakat acının insanlık önündeki eşitliği fiillerin hukuk önündeki eşitliği anlamına gelmez. Siville silahlı aktörün, mağdurla failin, emir verenle emre maruz kalanın, hukuku korumakla yükümlü olanla hukuku ihlal edenin sorumluluğu aynı değildir. Barış bu farkları silerek değil, her olayın hakikatini açığa çıkararak kurulabilir.

Bir mağdurun acısını tanımak faili aklamak değildir. Bir failden hesap sormak da onun annesinin yasını inkâr etmeyi gerektirmez. Ölünün kimliği ve siyasi aidiyeti insan olma değerini ortadan kaldırmaz. Ölünün onurunu korumak yaşayan toplumun kendi insanlığını korumasıdır.

Yaşanamayan yas

Yasın bastırılması acıyı ortadan kaldırmaz. Yalnızca onun dilini değiştirir. Açıkça yaşanamayan kayıp öfke, suskunluk, suçluluk, korku, güvensizlik ve sürekli tehdit altında olma duygusu olarak geri dönebilir.

En ağır durumlardan biri akıbeti bilinmeyenlerin yakınlarının yaşadığı belirsiz kayıptır. Ölümü kesinleşmemiş, dönüş ihtimali de bütünüyle yok olmamıştır. Aile iki zaman arasında asılı kalır: Beklemeyi bırakamaz, vedaya da başlayamaz. Bir mezarın, bir ismin, bir ölüm kaydının bulunmaması yalnızca idari veya hukuki bir eksiklik değildir; insanın yas tutma hakkının da elinden alınmasıdır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi bu belirsizliğin ailelerin psikolojik toparlanmasını engelleyebildiğini ve yakınların akıbeti öğrenme hakkının temel olduğunu özellikle vurgular.

İşlenmemiş toplumsal travma sonraki kuşaklara da taşınır. Fakat bunu mistik ya da mekanik bir “kan mirası” gibi anlatmak doğru değildir. Travma aile içindeki suskunluklar, tehdit algıları, çocuk yetiştirme biçimleri, yoksunluklar, yerinden edilme, kurumlara güvensizlik ve kamusal anlatılar üzerinden aktarılır.

Bir kuşak konuşamadığında sonraki kuşak nedenini bilmediği bir tedirginlikle büyüyebilir. Bu aktarım kaçınılmaz bir kader değildir. Hakikat, güvenli tanıklık, adalet ve sağlıklı yas süreçleri bu zinciri kırabilir. Yas tutmak zayıflık değil, kaybın gerçekliğini kabul ederek hayatla yeniden bağ kurma cesaretidir.

Hakikat olmadan helalleşme olur mu?

Barış dönemlerinde en kolay söylenen cümlelerden biri “Geçmiş geride bırakalım”dır. Oysa geçmiş emirle geride bırakılamaz. İnsanlara “Unutun, affedin, artık konuşmayın”

demek barış üretmez; yalnızca sessizlik üretir. Sessizlik bazen huzurun değil, korkunun düzenidir.

Affetme mağdura dışarıdan verilebilecek bir ödev değildir. Affetme olacaksa hakikat ortaya çıktıktan, sorumluluk kabul edildikten, zarar mümkün olduğu ölçüde giderildikten ve mağdurun özgür iradesi tanındıktan sonra anlam kazanır. Aksi hâlde bağışlama çağrısı mağdurun acısını ikinci kez görünmez kılabilir.

Hakikat intikam değildir. Adalet de mutlaka ölç almak demek değildir. Onarıcı adalet yalnızca “Kim suçlu ve nasıl cezalandırılmalı?” sorusunu değil, “Kim zarar gördü, neye ihtiyaç duyuyor ve bu zararın tekrarlanmaması için ne yapılmalı?” sorularını da sorar.

Bosna Hersek’te yaşanan savaşın büyük sivil kıyımı ve acılarının ardından varılan barışın mimarı Aliya İzzetbegović’in burada kurduğu ölçü intikam değil adalet; unutma değil hakikat; geçmişe hapsolmak değil geleceği korumaktır. Ona göre hakikat uzlaşmanın şartıdır.

Hakikatsiz helalleşme sorumluluğu buharlaştırır. Adaletsiz af yükü failin omzundan alıp mağdurun vicdanına bırakır.

Geçiş dönemleri adaleti deneyimleri bize birbirinden koparılamayacak beş alan gösteriyor: hakikatin ortaya çıkarılması, adalet, zararın giderilmesi, anma ve tekrarın önlenmesi. Ancak anma hukuk yerine geçmez; hukuk da hafızayı gereksiz kılmaz.

Hakikat yalnızca geçmişte ne olduğunu öğrenmek için değil, gelecekte neyin bir daha olmaması gerektiğini belirlemek için gereklidir.

Anmak mı, düşmanlığı sürdürmek mi?

Toplumsal hafıza barışın hem imkânı hem de engeli olabilir. Hafıza bir cephaneliğe dönüştürülebilir: Eski acılar seçilerek anlatılır, ölümler bugünkü düşmanlığı büyütmek için göreve çağrılır, çocuklara miras olarak yalnızca öfke bırakılır. Böyle bir anma geçmiş korumaz; geçmiş bugün savaşına asker eder. Fakat hafıza ortak vicdanın kaynağı da olabilir. Ölenlerin adını, yüzünü ve yarım kalan hayatını görünür kılar. Eğer anma törenleri yalnızca düşmanlığı yeniden üretmek, çocuklara öfkeyi miras bırakmak ve “biz” ile “onlar” arasındaki duvarı yükseltmek için kullanılıyorsa hafıza yeni çatışmaları besler. Fakat anma ölenlerin insanlığını görünür kılıyor, toplumun ortak sorumluluğunu hatırlatıyor ve “bir daha asla” iradesini güçlendiriyorsa barışın kurucu unsuru olur.

Anıtlar, müzeler, mezarlıklar, sözlü tarih çalışmaları ve anma günleri tek bir resmî anlatının araçlarına dönüşmemelidir. Farklı acıların birbirini yok etmeden yan yana durabildiği çoğulcu bir hafıza kurulmalıdır.

Bir acıyı tanımak başka bir acıdan vazgeçmek değildir. Kendi ölümünü anmak başkasının ölüsünü küçültmeyi gerektirmez. Yasın kamusal alana çıkması düşmanlığı zorunlu kılmaz; doğru bir dil ve adalet duygusuyla ortak insanlığın başlangıcı olabilir.

Savaş kararlarını çoğunlukla erkek egemen siyasal ve askerî yapılar alır; fakat savaşın uzun süreli yükünü kadınlar taşır.

Öldürülenlerin ardından yas tutar, parçalanan aileyi bir arada tutmaya çalışır, yerinden edilmenin yoksulluğunu göğüsler ve çocukları korur. Bu nedenle kayıp yakınları, gençler, yerinden edilenler, inanç toplulukları, akademisyenler ve sivil toplumla birlikte, kadınlar yalnızca savaşın mağdurları değil, barışın kurucu özneleri olarak sürece katılmalıdır.

İnanç, ölüm ve insanın dokunulmazlığı

İnanç ölümü yalnızca biyolojik bir son olarak görmez. Ölüm insana hayatın emanet oluşunu, gücün sınırını ve her canın dokunulmaz değerini hatırlatır. Fakat inanç savaşın taraflarını kutsayan bir propaganda diline dönüştürüldüğünde kendi ahlaki merkezinden uzaklaşır.

İnanç sabrı öğütler; fakat sabır zulüm karşısında susmak değildir. İnanç affetmeyi yüceltir; fakat affetme sorumluluğu örtmek değildir. İnanç barışı emreder; fakat barış adaletsizliğe boyun eğmek değildir.

Gerçek bir inançsal yüzleşme insanın önce kendi tarafının yanlışlarına bakabilmesini gerektirir. Kur'an'ın adaleti insanın kendisi ve yakınları aleyhine olsa bile ayakta tutma emri tam da budur.

Vicdan yalnızca karşı tarafın suçlarını görüyorsa vicdan olmaktan çıkar; aidiyetin aracına dönüşür.

Ölüm karşısındaki gözyaşı insanın zayıflığı değil, merhamet yeteneğidir. Yas sevginin kayıptan sonra aldığı biçimdir. Başkasının yasına saygı göstermek onunla aynı düşünmek değil, onun insanlığını tanımaktır.

Barış, unutmak değildir

Ülkemizde yeniden doğan barış imkânı yalnızca siyasi aktörler arasındaki görüşmelere bırakılamaz. Meclisin, siyasetin ve hukukun sorumluluğu vazgeçilmezdir; fakat toplumsal meşruiyet kapalı kapılar ardında üretilemez. Barışın dili yukarıdan aşağıya kurulamaz.

Barış ölüleri yarıştırmak değildir. Barış “Kimin acısı daha büyük?” sorusundan “Bir daha hiç kimse bu acıyı yaşamasin diye ne yapmalıyız?” sorusuna geçebilmektir.

Barış adaletten vazgeçmek değil, adaleti intikamdan kurtarmaktır.

Barış hakikatin intikam için değil, iyileşme ve tekrarın önlenmesi için ortaya çıkarılmasıdır.

Barış hafızayı silmek değildir. Barış hafızayı düşmanlığın değil, ortak vicdanın kaynağı hâline getirmektir.

Barış yasin bitmesini değil, kaybın tanınmasını ister.

Barış yalnızca silahların bırakılması değil, insanı öldürülebilir ve acısı önemsiz bir varlık gibi gören zihniyetin terk edilmesidir.

Barış ölüleri unutturmak değil, ölümlerin sebeplerini ortadan kaldırmaktır.

Kendisinde barış devrimini gerçekleştiremeyen insanın toplumsal barışa katkısı eksik kalır. Bunun toplumsal karşılığı da açıktır: Kendi geçmişiyle dürüstçe yüzleşemeyen bir toplum, geleceğini barış içinde kuramaz.

Gerçek kardeşlik aynı düşünmekle değil, birbirimizin ölüsünü insan, yasını meşru, hakkını dokunulmaz saymakla başlar.

Bugün önümüzde önemli bir imkân duruyor. Yıllardır taşınan acıları yeni kuşaklara bırakmak yerine, hakikat, adalet, merhamet ve demokratik yüzleşme temelinde yeni bir yol açabiliriz. Bunun için önce birbirimizin yasına yaklaşmayı öğrenmeliyiz.

Çünkü yasını tanıdığımız insanlarla ancak ortak bir gelecek kurabiliriz.

Özgürlüğün Sosyolojisi Mümkün mü? Kürt Özgürlük Perspektifinden Toplumu Yeniden Düşünmek

Gülizar İpek-13 Eylül 2026

Toplum yalnızca laboratuvarında incelenen pasif bir araştırma nesnesi değildir; kendisini sürekli yeniden kuran, dönüştüren canlı bir ilişkiler bütünüdür. Eğer toplum çözülüyor ve ahlaki-politik dokusunu kaybediyorsa yalnızca bunun nedenlerini betimlemek yetersiz kalır

Bugün kentlerimiz hiç olmadığı kadar kalabalık ama insanlar hiç olmadığı kadar yalnız. İletişim araçları her geçen gün çoğalırken birbirimizle derinlikli ilişkiler kurma kapasitemiz hızla çöküyor. Yaşadığımız kriz, yalnızca ekonomik dalgalanmaların ya da geçici siyasal gerilimlerin bir sonucu değildir; bizzat “toplum olma” hâlimizin tahrip edilmesidir. Her çağ yalnızca kendi siyasetini değil, kendi sosyolojisini de üretir. Değişen yalnızca devlet aygıtları ya da üretim ilişkileri değildir; toplumun kendisi niteliksel bir dönüşüm geçirir. Sanayi toplumunun ve ulus-devlet çağının soruları başkaydı; bugün ise insanlık varoluşsal bir toplumsallık kriziyle karşı karşıya. Güven azalıyor, ortak mekânlar ıssızlaşıyor, insanlar aynı kentlerde yaşasa bile birbirine yabancılaşıyor. Temsil mekanizmaları büyüdükçe katılım zayıflıyor; kurumlar çoğaldıkça toplumsal bağlar inceliyor. Belki de tam da bu yüzden sosyolojinin kendisine ve kurucu paradigmalarına yeniden dönüp bakmasının zamanı geldi.

Sosyoloji doğduğu günden bu yana toplumu anlamaya ve krizlerini teşhis etmeye çalıştı. Émile Durkheim toplumsal düzenin ve dayanışmanın hangi harçla kurulduğunu sorguladı. Karl Marx sınıf ilişkilerini ve sömürünün toplumsal yapıyı nasıl biçimlendirdiğini gösterdi.

Max Weber iktidarın ve otoritenin meşruiyet zeminlerini irdeledi. Michel Foucault ise iktidarın yalnızca devlet aygıtında değil, okulda, ailede, hastanede ve gündelik yaşamın kılcal damarlarında nasıl yeniden üretildiğini ortaya koydu. Kuşkusuz bu düşünürlerin her biri sosyal bilimlere çığır açıcı katkılar sundu ve bugün hâlâ onların açtığı teorik kulvarlardan besleniyoruz.

Ancak yaşadığımız çağ klasik sosyolojinin sınırlarına dayanan yeni ve yakıcı bir soruyu önümüze koyuyor: Toplumu yalnızca anlamak ve açıklamak yeterli mi? Yoksa özgürlüğü mümkün kılacak toplumsal zemini ve onun imkânlarını da tartışmak gerekiyor mu?

Bugün sosyolojik düşüncenin yeniden konumlanması gereken yer tam da burasıdır. Toplum yalnızca laboratuvarında incelenen pasif bir araştırma nesnesi değildir; kendisini sürekli yeniden kuran, dönüştüren canlı bir ilişkiler bütünüdür. Eğer toplum çözülüyor ve ahlaki-politik dokusunu kaybediyorsa yalnızca bunun nedenlerini betimlemek yetersiz kalır. Onu yeniden ayağa kaldıracak toplumsal dinamikleri, direnç odaklarını ve özgürleşme imkânlarını da konuşmak gerekir. Dolayısıyla bugün asıl ihtiyacımız olan şey: toplumu edilgen bir nesne olarak açıklayan değil, onun özgürleşme imkânlarını tartışan bir “özgürlük sosyolojisi”dir.

Kürt Özgürlük Hareketi’nin geliştirdiği demokratik toplum yaklaşımı, tam da bu noktada sosyal bilimlere ezber bozan bir soru yöneltiyor: Toplum neden ve nasıl çözülmeye başladı? Özgürlüğün önündeki ilk ve en kurucu engel neydi? Ve daha önemlisi, özgür bir toplumsallık yeniden nasıl inşa edilebilir?

Bu sorular, Abdullah Öcalan’ın geliştirdiği toplumsal çözümlemenin merkezinde yer alır. Buradaki en dikkat çekici nokta, toplumsal tarihin başlangıcının klasik sosyolojiden radikal biçimde farklı okunmasıdır. Marx, tarihsel gelişimin ve toplumsal çelişkilerin merkezine sınıf ilişkilerini yerleştirirken Öcalan daha geriye giderek toplumsal tarihin ilk büyük kırılmasının ve tahakküm biçiminin kadının düşürülmesiyle başladığını savunur. Bu yaklaşım, sınıfsal sömürüyü reddetmez; aksine, sınıflardan ve devletten çok daha eski, hiyerarşinin ve köleleştirmenin ilk laboratuvarı olan kurucu bir eşitsizliğe işaret eder. Sınıflardan önce toplumsallığın nasıl parçalandığını kavramadan bugünkü iktidar ilişkilerini anlamak mümkün değildir.

Özgürlüğün sosyolojisi de işte bu tarihsel kırılma noktasından başlar. Eğer toplumun ilk kurucu, birleştirici öznesi kadınsa tarihin ilk sömürgeleştirilen öznesi de kadındır. Kadının özgürlüğünü yalnızca bir cinsiyet eşitliği ya da haklar mücadelesi olarak görmek bu

yüzden eksik kalır. Kadının toplumsal konumunun geriletilmesi, toplumun ahlaki, politik ve komünal yapısının çözülmeye başladığı tarihsel bir kırılmadır.

Bu geriletilme, sosyolojik açıdan bakıldığında yapısal bir dışlamanın başlangıcıdır. Antik dönemde Aristoteles kadını “eksik erkek” olarak tanımlamış, doğası gereği itaat etmeye yatkın olduğunu ileri sürmüştür. Platon’un Devlet’inde kadınların eğitime katılımı tartışılırken bile erkek egemen toplumsal düzenin sınırları aşılamamıştır. Binlerce yıl boyunca kadın kamusal yaşamdan, üretim ilişkilerinden ve karar alma mekanizmalarından sistematik olarak dışlanmıştır. Kürt Özgürlük Hareketi’nin kadın özgürlüğünü merkeze alması, bu yapısal dışlamaya karşı toplumsal bir başkaldırıdır. Öcalan’ın “kadın devrimi” kavramı dar bir cinsiyet eşitliği talebinden fazlasıdır; toplumsal tarihin en eski eşitsizliğini ve tahakküm zihniyetini ortadan kaldırma arayışıdır.

Bu çerçevede Öcalan’ın kavramsallaştırdığı “kastik katil” terimi de yalnızca tarihsel bir kişiyi ya da tekil bir şiddet olayını ifade etmez. Kavram kadının binlerce yıllık toplumsal birikimine, komünal üretim gücüne ve anaerkil yaşam değerlerine el koyan kurumsallaşmış erkek egemen zihniyeti ve iktidar odaklarını tanımlar. Burada söz konusu olan yalnızca fiziksel bir baskı değil, ortak yaşamın çözülmesi, kadın öncülüğünde gelişen komünal değerlerin parçalanması ve devletli uygarlığın bu zemin üzerinde inşa edilmesidir.

Özgürlüğün sosyolojisi iktidarın ve tahakkümün nasıl kurulduğunu anlamaya çalışırken yalnızca devlete ya da ekonomiye bakmaz. Aynı zamanda şu hayati soruyu sorar: Toplum kendi ahlaki ve politik dokusunu hangi aşamada ve nasıl kaybetmeye başladı?

Bu soru bizi demokratik toplum anlayışının merkezinde yer alan “ahlaki ve politik toplum” kavramına götürür. Buradaki ahlak bireylere dışarıdan dayatılan dogmatik kurallar bütünü değildir; toplumun birlikte yaşamasını mümkün kılan ortak vicdanı, dayanışma ruhu ve öz koruma refleksidir. Politika ise seçimlerden ya da devlet yönetiminden ibaret olmayıp toplumun kendi yaşamına, geleceğine ve ihtiyaçlarına ilişkin kararları doğrudan alabilme ve uygulayabilme kapasitesidir. Ahlakın zayıflatıldığı, politikanın toplumdan kopararak devlete devredildiği yerde insanlar aktif özne olmaktan çıkıp yönetilen edilgen kitlelere dönüşür.

Özgürlüğün sosyolojisinin en iddialı önermesi de tam burada ortaya çıkar: Özgürlük yalnızca hukuki hakların genişlemesi ya da ekonomik imkânların artması değildir. Özgürlük toplumun devlet karşısında yeniden ahlaki ve politik bir özne hâline

gelebilmesidir. Kendi kararlarını doğrudan alamayan, ortak yaşamını öz örgütlülüğüyle kuramayan ve farklılıklarını eşitçe yaşatamayan bir toplumda özgürlük bireysel ve kâğıt üzerinde kalan bir illüzyondan öteye geçemez.

Demokratik toplum yaklaşımı yeni bir devlet modeli önermekten önce yeni bir toplumsallık önerir. Merkezinde kadın özgürlüğü, komünal ekonomi, doğrudan demokratik katılım ve toplumun kendi kendini örgütleme kapasitesi yer alır. Özgürlüğün sosyolojisi dediğimiz şey de tam olarak budur: Toplumu yalnızca inceleyen değil, onun özgürleşme imkânlarını araştıran ve toplumsal özneleşmeyi teşvik eden bir yaklaşım.

Peki bütün bunlar bize ne söyler?

Sosyolojinin önündeki asıl mesele toplumu yalnızca betimlemek değil, onu ayakta tutan ahlaki-politik dinamikleri yeniden görünür kılmaktır. Bugün yaşadığımız krizlerin önemli bir kısmı yalnızca ekonomik ya da siyasal değildir; aynı zamanda derin bir toplumsallık krizidir. Birlikte yaşama kültürünün zayıflaması, ortak karar alma mekanizmalarının işlevsizleşmesi ve insanların kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olamadığını hissetmesi, özgürlüğü toplumsal bir inşa meselesi hâline getiriyor.

Özgürlüğün sosyolojisi klasik sosyolojiyi tümünden reddeden bir paradigma değildir. Tam tersine, onun açtığı tartışmaları daha radikal bir hat üzerinden derinleştirme çabasıdır. Durkheim'ın toplumsal dayanışma arayışı, Marx'ın sömürü çözümlemesi, Weber'in otorite eleştirisi ve Foucault'nun iktidar tespitleri bugün hâlâ büyük bir değer taşır. Ancak yaşadığımız çağ bunlara yeni bir soruyu eklememizi zorunlu kılıyor: Toplum özgürlüğünü hangi toplumsal ilişkiler ve öz yönetim biçimleri içinde yeniden üretebilir?

Kürt özgürlük perspektifinin en dikkat çekici yönü bu soruya verdiği yanıttır. Toplum yalnızca devletin yönettiği pasif bir kitle değil, kendi ahlakını, politikasını ve ortak yaşamını üretebilen canlı bir özne olarak görülür. Demokratik toplum komünler, meclisler, kadın örgütlülüğü ve doğrudan katılım mekanizmalarıyla toplumun yeniden özneleşme arayışıdır.

Bugün üzerinde en fazla düşünmemiz gereken nokta da burasıdır. Özgürlük yalnızca bireyin devlete karşı sahip olduğu anayasal haklarla mı ölçülmelidir, yoksa insanların birbirleriyle ve doğayla kurdukları ilişkinin niteliğiyle mi ilgilidir? Eğer ikincisine “evet” diyorsak o zaman özgürlüğü yalnızca siyasal programlarda değil, gündelik yaşamın içinde, komşulukta, ortak üretimde, kadınların özgürleşmesinde ve ahlaki-politik toplumun yeniden inşasında aramamız gerekir.

Özgürlüğün sosyolojisi tam da burada başlar: Toplumu yönetilecek bir nesne değil, kendi geleceğini kurabilecek ahlaki ve politik bir özne olarak kabul eden bir anlayışta... Özgürlük devletin bireye lütfettiği sınırlar değil, toplumun kendi ahlaki ve politik dokusunu yeniden kazanma gücüdür. Sosyoloji toplumu açıklamakla yetindiği sürece iktidarın nesnesi kalacaktır; özgürlüğün sosyolojisi ise toplumu yeniden kendi geleceğinin öznesi yapma iddiasındadır.

Aleviler ve Bildiri Meselesi

Yüksel Mutlu-13 Eylül 2026

Alevi özgürse Kürt de özgürdür; böyle yaklaşıp böyle düşünüyoruz. Kürt hareketinin saflarında mücadele eden birçok Kürt Alevisi, Türkmen Alevisi vardır ve bu hareket aynı zamanda bir Alevi hareketidir

Türkiye’de özgürlük, eşitlik mücadelesinde tarihsel olarak büyük bedeller ödemiş (tıpkı diğer halklar gibi) Alevi gençleri özgürlük için toprağa düşmüş, Sivas’ta yakılmış, her türlü zulmü görmüş bir toplumdur. Alevilik bir inanç olmaktan ötedir, direniştir, mücadeledir ama her şeyden önce adalet terazisi elinde olan kadim bir inançtır.

Son zamanlarda kimi çevreler “Alevi Aydınlar” adıyla 53 kişilik bir metin yayınlamışlar ya da çeşitli isimler destekler, imzalar toplamaktadırlar. Sanki Alevi toplumu sürece karşıymış gibi bir izlenimle manipülatif bir hava yaratmaya çalışıyorlar.

Bilelim ki metropollere savrulmuş, ocak, mürşit, pir, rayver, talip ilişkileri kesintiye uğramış olan Aleviler, her toplum gibi sağcısı, solcusu, farklı partilere oy verenleri olan bir toplumdur. Barış süreci başladığından beri en sağından en soluna kadar Aleviler barış süreci konusunda olumsuz bir açıklama yapmamışlardır. Negatif bir tutum sergilememişlerdir. Hiçbir Alevi piri ya da Alevi anası “Sürece karşıyım, barışa karşıyım,” dememiştir. Alevi STK’ları da sürece destek vermişlerdir.

Barış yeryüzünde her topluma lazımdır. Alevi toplumu barışa en fazla susamış toplumlardan biridir ve kendi hakikati de böyledir. Tarihsel olarak kıyımdan, katliamdan

geçirilen, soykırım uygulanan Aleviler, eşit yurttaşlık hakkını en fazla hak eden toplum kesimlerindendir. Bu grupların başında Aleviler geliyor; çünkü Alevilik sadece kadim bir inanç değil, aynı zamanda Cumhuriyet tarihinden bugüne kadar her daim iktidarların hedefinde olmuş, soykırımlar, katliamlarla sınanmış, tüm iktidarların ötekisi olmuş, dışlanmış, ötekileştirilmiş; bu da yetmemiş, iktidar ve ona bağlı gruplar tarafından hep dizayn edilmeye çalışılmıştır. AKP iktidarı döneminde bunların ötesinde, Kültür Bakanlığına bağlı Cemevi Daire Başkanlığına bağlanan Alevileri içeriden vurmaya çalışan, parayla kendi Alevisini yaratmak için türlü yollar deneyen bir iktidarla karşı karşıyayız.

Öyle bir toplumsal hafıza ki 1514 Çaldıran kadar Dersim, Maraş, Çorum, Sivas Madımak, Gazi katliamları Alevi toplumunda bir hafıza olarak duruyor ve hâlâ dipdiri... Öte yandan son günlerde Altan Tan'ın başlattığı "Ali'siz Alevilik", "Siyasal Alevilik" gibi ötekileştirici söylemleri üzerinden kendince bir makbul Alevilik tarifi yapıp onun dışındaki Alevileri sürecin karşıtı gibi konumlandırması, işin nasıl tehlikeli olduğunu bize gösteriyor. Hemen ardından NTV ekranlarından Kemal Öztürk'ün açıklamaları herkesi dehşete düşürdü; adeta Suriye'de Arap Alevilere dönük katliam çağrısı yapan sözleri gündeme düştü.

Türkiye'de yaşanan her darbede Aleviler zarar gördü. Mesela 12 Eylül Aleviler açısından acılı bir tarihtir. Ulus-devletin tekleştirme politikaları, Türk-İslam sentezi uygulamaları 12 Eylül döneminde tavan yaptı. Yoksul Kürt Alevi çocuklarını imam hatiplere götürme, Alevi köylerine cami yapmak, zorunlu din dersleri, Alevi olarak yaşayıp camilerden defnedilmek, Alevilerin yaşadığı evlerin işaretlenmesi dâhil daha birçok uygulama reva görüldü. Tüm bu uygulamalara, kimi zaman fiziksel ve her zaman uygulanan asimilasyon politikalarına rağmen Aleviler inançlarına sahip çıktılar, örgütlendiler; hem Türkiye'de hem Avrupa'da kendi sivil toplumunu yaratarak yollarına devam ettiler. Kuşkusuz eksikler var ama bu noktaya gelmiş olması çok önemlidir, değerlidir.

Meseleyi İdris-i Bitlisi, Yavuz Sultan Selim ve Çaldıran 1514'e götüren bu bildirgenin mealinin doğru olmadığını düşünüyorum. Ben bir tarihçi değilim; fakat Alevi bir kadın olarak şunu bilip söylüyorum: Yavuz Sultan Selim demek Aleviler açısından katliam demek. Buna kim hayır diyebilir ki? Alevi toplumunun hafızasında bu mesele aynı dirilikte duruyor.

İdris-i Bitlisi meselesinde ise farklı tartışmalar var. 1514 sürecinde yaşananlar doğru mu, değil mi? "İdris-i Bitlisi'nin payı var mı, yok mu?" meselesine tarihçiler karar vermeli, kanımca. Fakat manayı bağlamından kopararak bunu Sayın Öcalan'a mal etmek ve getirip

şimdi yürütülen Barış ve Demokratik Toplum süreciyle ilişkilendirmek büyük bir haksızlıktır. Tarihî bir süreci anlamından başka bir yere savurmak, istediği gibi yorumlamak, bugünle bağını kurmak, mal etmek doğru değildir. Kaldı ki cümlelerin muhatabı olarak Sayın Öcalan gösteriliyor. Eğer bugün kendisiyle görüşme imkânı olsaydı bence kendisi cevap verecekti. Bir an önce özgür çalışma koşulları oluştursa tarihçiler dâhil Alevi Aydınlar Bildirgesi'ne imza atanlar da bunu öğrenebilirdi. Bu yüzden de bir taraf cevap vermiyorken bir tarafın bu dili kullanması adaletli değildir.

Alevi özgürse Kürt de özgürdür; böyle yaklaşıp böyle düşünüyoruz. Kürt hareketinin saflarında mücadele eden birçok Kürt Alevisi, Türkmen Alevisi vardır ve bu hareket aynı zamanda bir Alevi hareketidir.

Hemen ardından Yeni Şafak'taki Aydın Ünal'ın PKK'nin feshinden sonra Alevileri gelecekte bir potansiyel güvenlik sorunu olarak hedef gösteren köşe yazısından anlıyoruz. Yeni Şafak buradan ezilenler arasında bir gedik açmak istiyor. Bu çok açık değil mi? Süreci sabote etmeye çalışmaktan başka bir şey değildir.

Yavuz Sultan Selim ve İdris-i Bitlisi tartışması daha derin, araştırmacılarla, tarihçilerle, kaynaklara dayandırılarak yapılabilirdi elbette. Ama şunu söyleyebilirim: Yavuz Sultan Selim dendiğinde Alevilerin aklına ilk gelen Çaldıran Savaşı ve 40.000 Alevinin kılıçtan geçirilmesidir. O yüzden çocuklarının adını Yavuz ya da Selim koymazlar. Ya da bu süreç olmasaydı bu tartışma yapılır mıydı? Bu da ayrı bir sorudur.

Aleviler üzerinde yürütülen asimilasyon politikaları ve yaşadıkları tarihsel haksızlıkları sona erdirmek için farklılıklarını bir tarafa bırakmalı, Alevi toplumunun hakları için sürece omuz vermelidir.

Gelinen aşamada silahların devre dışı kalması, ocaklara ateş düşmesini ve ölümleri engellemiştir. Bu, Türkiye toplumu için büyük kazanımdır.

On yıllardır Türkiye egemenleri çatışmalı süreci bahane ederek toplumsal kamplaşmaları körüklemiş, toplumu savaş ve çatışma iklimi üzerinden manipüle ederek iktidarlarını konsolide etmeyi becermişlerdir.

Kürt hareketi bugünkü zenginliğini farklı halklar ve inançlarla bir araya gelerek gerçekleştirmiştir. Onların günümüze kadar gelen emekleri asla göz ardı edilemez. Aleviler ve Kürtler kimi zaman aynı acıyı, zulmü çekmiş, kimi zaman da aynı sevinci

paylaşmış, Türkiye’de dinamik, mücadelecı, direniş örneği sergilemiş iki gruptur. Alevilerin kendi duygu dünyalarında bir adaleti vardır. Bu meseleyi de doğru yerden göreceklere inanıyorum. Bu hassas süreçte toplumun beklentilerinin yüksek olduğu zamanda “Alevi Aydınlar” bildirgesi doğru olmamıştır; yöntem yanlıştır. Bunun bir kaygı ve korku ortamı oluşturduğunun bilincinde olmalıyız.

Alevilerin barıştan yana tutumları ve destekleri devam edecektir. Halkların, inançların ortak çizgisi eşit yurttaşlık, demokrasidir; bu da birlikte mücadele etmekten geçer.

Yürütölen tartışmalar iyi niyetli, sürece katkı sunan, ilerleten, toplumu yarım asırlık savaş ve çatışma girdabından kurtaran bir rol oynaması, dostça bir yaklaşım olacaktır. Alevilerin ve Kürtlerin bu topraklardaki özgürlük, eşitlik ve adalet arayışları birbirinden ayrı düşünölemez. Barışın yolu birbirimizi karşı karşıya getirmekten değil, ortak mücadelelerimizi ve ortak geleceğimizi egemene karşı büyötmekten geçer. Birlikte yaşama irademiz ve ortak mücadelemiz demokratik bir geleceğin en güçlü güvencesidir. Çünkü bu topraklarda hakikat, adalet ve barış hepimizin ortak geleceğidir.